

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

تحلیل محتوای کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) دوره ابتدایی از نظر میزان ارتباط آن با
مفاهیم آموزش شهروندی

استاد راهنما: دکتر جمال الدین کولایی نژاد

استاد مشاور: دکتر صغری ابراهیمی قوام

استاد داور: دکتر احمد آقازاده

دانشجو: طاهره بخشی پور

تقدیم

به دستان پر مهر پدرم

و

وجود کرم مادرم

مشوق تحصیل و همراه همیشگی ام

برادر عزیزم، رزاق.

مشکرو قدردانی

پس از حمد و شای ایزد منان، بر خود لازم می دانم از زحمات بی شائبه استاد ارجمند، آقای دکتر کولایی نژاد که با سه صدر و راهنمایی های عالمانه خود در تمامی مراحل پژوهش اینجانب ریاوری نموده اند کمال سپاس گزارم را به عل آورم.

هم چنین از استاد عزیز، خانم دکتر ابراهیمی قوام که با دقت نظر و راهنمایی ارزنده خود، در زمینه های مختلف پژوهش یاریگر اینجانب بوده اند مشکرو قدردانی نمایم.

در آخر از استاد فرزانه، آقای دکتر آقازاده که داور این پایان نامه را بر عهده گرفته اند و قبول زحمت کرده اند کمال مشکرو قدردانی را دارم.

و همچنین از سایر عزیزانی که مراد انجام این رساله یاری نمودند، بی نهایت سپاسگزارم.

چکیده

این پژوهش با عنوان «تحلیل محتوای کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) دوره ی ابتدایی از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی» انجام گرفته است. جامعه آماری، کلیه کتاب های دوره ی ابتدایی است. نمونه آماری، کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پنج پایه ابتدایی می باشد. هدف پژوهش تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب های فارسی دوره ی ابتدایی (بخوانیم و بنویسیم) در حیطه دانش، ارزش ها و نگرش ها و مهارت هاست. روش پژوهش از نوع تحقیق توصیفی است و در گروه پژوهش های کاربردی قرار می گیرد.

بررسی ها نشان می دهد که در حیطه ی شناختی مفهوم تنوع (این ویژگی شامل شناخت و آگاهی وسیع و گسترده از شباهت ها و تفاوت های میان انسان ها، سهم فرهنگ ها، ارزش ها و عقاید مختلف و متنوع در زندگی انسان ها و آگاهی و شناخت از ماهیت تبعیض و روش های مقابله با آن است) در دو کتاب بخوانیم و بنویسیم پایه دوم بیشترین درصد فراوانی داشته است. و در حیطه ارزشی و نگرشی ارزش و احترام به تفاوت ها (این ویژگی شامل علاقه و نگرانی برای دیگران در محیطی گسترده، ارزش قائل شدن برای دیگران به عنوان کسانی که برابر ولی متفлот هستند، علاقه مندی به یادگیری از تجربه های دیگران و افزایش احترام به تنوع و تفاوت ها است) در کتاب بخوانیم پایه دوم و بنویسیم پایه چهارم بیشترین درصد فراوانی داشته است. و در حیطه مهارتی مفهوم استدلال کردن (این ویژگی شامل ابراز عقیده و نظر خود بر اساس دلیل و مدرک، بیان کردن مطالب بر اساس دلیل و مدرک، شروع کردن بحث با استفاده از مثال و مورد منطقی و معقول می باشد) در کتاب بخوانیم پایه اول و در کتاب بنویسیم پایه دوم مؤلفه تفکر انتقادی بیشترین درصد فراوانی را داشته اند. و بقیه مؤلفه ها به صورت سطحی و گذرا مطرح شده اند.

کلید واژه: تحلیل محتوا، کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم)، آموزش شهروندی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	فصل اول: کلیات پژوهش
2	مقدمه
3	بیان مسأله
6	اهمیت و ضرورت تحقیق
7	اهداف تحقیق
8	سؤالات پژوهشی
9	تعریف مفاهیم و واژگان تخصصی
12	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش
12	الف : مبانی نظری
13	تحلیل محتوا
14	محتوا
14	منابع انتخاب محتوای درسی
15	جایگاه و اهمیت محتوا
15	دیدگاه های اساسی در زمینه انتخاب محتوا
16	ضرورت تغییر برنامه های درسی متناسب با تغییرات امروزی
17	جایگاه و اهمیت کتاب درسی
18	ضرورت پژوهش در کتاب های درسی
19	زبان و اهمیت آن
19	جایگاه زبان آموزی در تعلیم و تربیت
20	تاریخچه تحول برنامه زبان آموزی دوره ی ابتدایی در ایران
22	نقش های زبان
23	اهمیت زبان از نظر اجتماعی
23	نقش ادبیات در رشد فکری و زبان دانش آموزان دوره دبستان
24	اهداف کلی برنامه درسی زبان فارسی در دوره ابتدایی
24	اصول برنامه زبان آموزی دوره ی ابتدایی

25	تعریف آموزش ابتدایی.....
26	ویژگی های آموزش و پرورش در دوره ی ابتدایی.....
27	اهمیت و ضرورت آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی
27	اهداف آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی
29	مفهوم شهروند
30	مفهوم و فلسفه آموزش شهروندی
30	ویژگی های شهروند
31	فرآیند تاریخی شهروندی
32	گذر تاریخی به شهروند ایرانی
33	ضرورت آموزش شهروندی.....
33	فواید آموزش شهروندی
35	چگونه آموزش شهروندی برنامه درسی مدرسه را بهبود می بخشد
35	آموزش شهروندی و ارزش ها و مهارت های مربوط به آن
38	آموزش شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی.....
39	روش های تدریس شهروندی
40	معلم و تربیت شهروند جهانی
41	شهروندی در دیدگاه های صاحب نظران.....
49	مؤلفه های شهروندی آکسفام.....
54	ب: پیشینه داخلی و خارجی
64	جمع بندی
65	فصل سوم: روش شناسی پژوهش.....
66	روش پژوهش.....
66	جامعه آماری
66	ابزار اندازه گیری و روش گردآوری داده ها
69	روش تجزیه و تحلیل داده ها

69 مراحل انجام تحلیل محتوا
71 فصل چهارم: یافته های پژوهش
72 جدول تحلیل محتوای حیطه شناختی دروس بخوانیم و بنویسیم
76 جدول تحلیل محتوای حیطه ارزشی دروس بخوانیم و بنویسیم
81 جدول تحلیل محتوای حیطه مهارتی دروس بخوانیم و بنویسیم
86 فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری
87 بررسی سؤالات پژوهشی
94 نتیجه گیری
95 پیشنهادات پژوهشی
96 پیشنهاد کاربردی
96 محدودیت های تحقیق
	فهرست منابع
97 منابع فارسی
103 منابع لاتین
106 پیوست
105 چک لیست مؤلفه های شهروندی آکسفام
106 تحلیل محتوای دروس بخوانیم پایه اول دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
138 تحلیل محتوای دروس بنویسیم پایه اول دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
139 تحلیل محتوای دروس بخوانیم پایه دوم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
161 تحلیل محتوای دروس بنویسیم پایه دوم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
165 تحلیل محتوای دروس بخوانیم پایه سوم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
183 تحلیل محتوای دروس بنویسیم پایه سوم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
187 تحلیل محتوای دروس بخوانیم پایه چهارم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
205 تحلیل محتوای دروس بنویسیم پایه چهارم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
206 تحلیل محتوای دروس بخوانیم پایه پنجم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی
222 تحلیل محتوای دروس بنویسیم پایه پنجم دبستان از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی

فصل اول

کلیات پژوهش

مقدمه

آموزش و پرورش مبدأ توسعه کلان کشور است. برای توسعه باید از آموزش و پرورش شروع کرد و این خود نیازمند آن است که ما آموزش و پرورش توسعه یافته داشته باشیم. هم مسأله آموزش نشان می دهد که بدون یک نظام آموزش توسعه یافته، نمی توان به توسعه یافتگی نایل شد و هم بدون تربیت نسل آینده که هم توسعه یافته باشند، هم قطارهای توسعه را بر دوش ریل توانمندی های خود حمل کنند، دستیابی به توسعه میسر نمی شود. توسعه درون زا با اتکاء بر توان داخلی و ظرفیت های درون سیستمی و با اتکاء بر منابع مادی و معنوی و با رسیدن به مدل بومی می تواند هم قابلیت اجراء داشته باشد و هم تداوم پیدا کند. آموزش سنگ بنای نوسازی انسان است و نوسازی آموزشی یکی از ارکان مهم توسعه همه جانبه محسوب می شود (اسکندری و رفیعی فر، 1384).

یکی از جدیدترین مطالعاتی که در سطح بین المللی و با مشارکت 20 کشور جهان انجام شده و تحت عنوان « مطالعات شهروندی¹ » منتشر شده است. نشان می دهد که اغلب جوامع دارای این نگرانی عمیق هستند که چگونه کودکان، نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی در جوامع معاصر آماده کنند و چگونه راه ورسم مشارکت در مسائل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را به آنها بیاموزند (فتحی و اجارگاه، دیبا و اجاری، 1381).

در دوران کنونی شناسایی ویژگی ها و خصوصیات شهروندان مؤثر و آماده سازی شرایط و زمینه های لازم برای رشد و پرورش چنین شهروندانی یکی از مهم ترین دل مشغولی های تمامی نظام های اجتماعی را تشکیل می دهد. هم اکنون که بیش از یک قرن از استقرار آموزش و پرورش رسمی در ایران می گذرد به نظر می رسد مهم ترین رسالت نظام که عبارت است از گسترش و تعمیق ارزش های انسانی در سطح جامعه مورد غفلت قرار گرفته و تلاش های انجام شده برای تربیت انسان های مطلوب در ابعاد آموزشی، پرورشی و مانند آن قرین موفقیت نبوده است. مهم ترین گواه این ادعا رشد یافتن نسل جدید در دوران نظام اجتماعی کشور به دور از ارزش های بومی ایران و شبیه شدن به بیگانگان می باشد (فتحی و اجارگاه، 1382).

نخستین نشانه عزم راسخ برای تربیت شهروندی، وجود برنامه های درسی ویژه برای این امر است تا از طریق اجرای آنها، دانش آموزان یک فضای دموکراتیک را تجربه نمایند. این چگونگی مستلزم آن است که مقامات، سیاست گذاران آموزشی و مدارس باز اندیشی مجددی را نسبت به موضوعات درسی سنتی برای تربیت شهروندی انجام دهند (فتحی و اجارگاه، دیبا و اجاری، 1381).

با توجه به این که دوره ی تعلیمات ابتدایی (7 تا 12 سالگی) مناسب ترین دوره برای آموزش بسیاری از مطالب آموختنی است، مشروط به این که روش آموزش بر خصوصیات فکر کودک در این سنین منطبق باشد. در چنین شرایطی با اندک غفلتی ممکن است فعالیت های آموزشی از مسیر صحیح منحرف شود و نیرو های موجود صرف یادگیری مطالبی شود که مفید نیست (میرزا بیگی، 1380).

¹Citizenship studies

بنابراین منابع و مراکز یادگیری این دوره از ظرافت و حساسیت زایدالوصفی برخوردار است و هر گونه تعلل در تدوین و تألیف منابع یادگیری این دوره و آموزش های خاص آن عواقب سوء و یا شاید مادام العمر به همراه خواهد داشت. کتاب های درسی دوره ی ابتدایی بنا به ضرورت زمان و متناسب با دید گاه های حاکم بر نظام آموزشی تغییر نموده است و توجه به رویکرد های جدید در امر آموزش نظیر توجه به آموزش غیر مستقیم، یادگیری مشارکتی و فعال، خلاقیت و ... مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به اهمیت زبان و نقش آن در اجتماع باید سعی گردد با آموزش منطقی و انتخاب محتوای مناسب نگرشی مثبت در دانش آموزان ایجاد نموده و با استفاده از روش های تدریس متناسب با محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) به اهداف مطلوب تعیین شده نائل آییم (مهره چی، 1384).

در این میان نخستین مظهر فلسفه در آموزش و پرورش برنامه درسی و مدارس است که نقش کلیدی را در تربیت شهروندان بر عهده می گیرند. برنامه درسی شامل اساسی ترین خط مشی اجرایی برای دستیابی به هدف های آموزش و پرورش هستند. بدین جهت باید در تهیه و اجرای آنها نهایت مراقبت و دقت نظر اعمال شود تا به نحو مطلوب با ویژگی های شهروند مطلوب مطابقت داشته باشد (جباری، 1382).

بیان مسأله

جهان از آموزش و پرورش در تربیت شهروند خوب و مسئول انتظار بالایی دارد. به عنوان مثال، آموزش شهروندی منجر به اتحاد اجتماعی، اعتماد اجتماعی، و دستیابی به شیوه های حل تعارض می شود؛ آموزش شهروندی، ابزار اصلی تربیت شهروندی است که بر اساس مقررات و قوانین زندگی می کنند و در اداره مردم سالارانه جامعه مشارکت می جویند؛ علاوه بر این نیز آموزش شهروندی دانش آموزان را آماده اشتغال و مشارکت در امور اجتماعی می نماید و سرانجام این که آموزش شهروندی موجب توسعه پایدار می شود (گوازی، 1386).

آموزش شهروندی دانش آموزان را به مهارت هایی همچون رشد اعتماد به بیان عقاید شخصی، رشد مهارت های تشخیص دید گاه ها، تجارب شخصی و گروهی، رشد مهارت های تفکر انتقادی در مباحث، رشد مهارت های همکاری و حل تعارض، اعتماد به نیروی خلاقیت، رشد مهارت های مشارکت دموکراتیک و به دست آوردن تجربه از عمل برای تغییر مجهز می کند (کلوگ و هولدن¹ 2002).

برنامه های تربیت شهروندی به یکی از دوشکل زیر ارائه می شود :

1. آموزش مستقیم تربیت شهروندی : در این شکل برنامه های آموزش شهروندی با توجه به ماهیت برنامه های درسی طراحی و در مرحله اجراء ارائه می شود .
2. آموزش ضمنی تربیت شهروندی : در این شیوه مفاهیم و اصول آموزش شهروندی از طریق فعالیت های متنوع دنبال می گردد . در برنامه ریزی درسی برای آموزش شهروندی، باید سعی شود که اهداف، محتوا و روش های تدریس و ارزشیابی متناسب با عناصر تربیت شهروندی باشد، بنابراین

¹clough& Holden

لازم است که این مؤلفه ها را در زمینه آموزش شهروندی مورد تاکید قرار دهد(فتوحی واجارگاه، 1381).

مقوله شهروندی از اهمیت فراوانی برخوردار است که شهروندانی مناسب و فرهیخته که از دانش، توانش و نگرش لازم برای زیست در یک جامعه مدنی برخوردار باشند، توان تحقق شعار های مورد نظر در عرصه داخلی و بین المللی را به دست خواهند آورد. اگر چه برای جامعه مدنی، تعاریف و برداشت های مختلفی ارائه شده است، لذا پرداختن به اموری چون مشارکت گرایی، توسعه نهاد های ارتباطی، پاسخگو بودن در برابر ملت، تأمین حقوق شهروندی، حاکمیت قانون، رقابت سالم، ومانند آن مستلزم آن است که نظام تعلیم و تربیت کشور، با عزمی راسخ و بنیادین برای تربیت شهروندانی مناسب و مؤثر به منظور زندگی و ایفای نقش در چنین فضایی اقدام نماید (محمدی، 1378).

افراد در طول دوران تحصیل از مقطع ابتدایی تا تحصیلات عالی از طریق کتب درسی نیز با مفاهیم و ارزش های مورد قبول جامعه آشنا می شوند. در کشور ما فعالیت های آموزشی در چهارچوب کتاب درسی تحقق می یابد. در تمام کشور برای هر موضوع درسی در هر پایه تحصیلی یک کتاب تألیف می شود و در بین مدارس توزیع می گردد. معلمان فعالیت های خود را بر محور کتاب درسی متمرکز کند، امتحان و ارزشیابی عمدتاً "محدود به مطالب کتاب درسی است. از این رو وسیله ی آموزشی در نظام تعلیم و تربیت دارای نقش بسیار مهمی است و کتاب های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تحقق اهداف آموزشی دارند، کانون توجه تمامی دست اندر کاران آموزش و پرورش می باشد (یار محمدیان، 1377).

در نظام آموزشی ایران با توجه به متمرکز بودن آن، کتاب درسی مهم ترین و پرکاربرد ترین رسانه آموزشی محسوب می شود. بنابراین کتاب درسی باید بر اساس اهداف آموزش و پرورش و متناسب با شیوه های نوین، به منظور ارتقاء کیفیت رشد دانش آموزان در تمام ابعاد و زمینه ها به ویژه ارزش های مطلوب جامعه، تدوین و تألیف گردد.

در دهه های اخیر تغییرات مهمی در برنامه های درسی و به تبع آن تغییراتی در تهیه و تنظیم کتاب ها و مواد آموزشی صورت گرفته که در راستای فعال کردن دانش آموزان در فعالیت های آموزشی بوده است. در سال های اخیر اصلاحات و تغییراتی را نیز در کتب دوران ابتدایی از جمله کتاب فارسی شاهد بوده ایم، این کتاب درسی یکی از عوامل انتقال مفاهیم شهروندی است .

از آنجا که زبان در اجتماعات انسانی و در متن زندگی گروهی و روابط اجتماعی، به واسطه نیاز انسان ها به ارتباط بایکدیگر، پدید آمد و در یک روند طولانی چند هزار ساله اشکال گوناگونی به خود گرفت. از این جهت است که زبان را نهاد اجتماعی دانسته اند که مهم ترین نقش آن ایجاد ارتباط است. با تحول اجتماعات بشری و پیچیده تر شدن سازمان ها و روابط اجتماعی، زبان نیز به عنوان یک نظام ارتباطی و در جهت برآوردن نیازهای ارتباطی جامعه های گوناگون انسان، دچار تحول گردید و رفته رفته شکل کامل تری پیدا کرد(مدرسی، 1368).

آموزش زبان در گسترش و افزایش خزانه لغات و در جهت گسترش توانائی های ذهنی دانش آموز نقش اساسی دارد و از طرفی دیگر ایجاد توانمندی درک مطالب از راه آموزش زبان فارسی پیش نیاز یادگیری مفاهیم و اصول از دیگر دروس محسوب می گردد، زیرا درک و فهم، پل یادگیری است. در نظام کنونی آموزش و پرورش ایران برنامه ریزی درسی و نحوه تدوین و تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی دارای اهمیت ویژه ای است (اسدی، 1380).

زبان فارسی حافظ وحدت و هویت ملی کشور و سبب اعتلای رشد فرهنگی و اجتماعی مردم کشور ماست، برنامه درسی زبان آموزی در برنامه های درسی دوره ی ابتدایی از اهمیت فراوان برخوردار است، زیرا علاوه بر موارد مذکور در یادگیری دروس دیگر از قبیل ریاضی، دینی، علوم و ... نیز تأثیر به سزایی دارد. بنابراین در این میان کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) نقش مؤثر تر و مهم تری دارد، زیرا یکی از مهم ترین دروس در نظام های آموزش و پرورش جهان آموزش زبان ملی است که در کشوری مثل ایران که چند فرهنگی می باشد، برای برخی کودکان به مثابه آموزش زبان اول و برای گروهی دیگر در حکم زبان دوم مطرح می شود (قرائی، 1388).

با توجه به نقش شهروندی و آموزش آن و ضرورت آشنایی دانش آموزان با مؤلفه های آن به ویژه از طریق کتابهای درسی، علی الخصوص کتاب فارسی که از کتاب های دوره ابتدایی است و باید ایفاگر نقش ها و فعالیت های گوناگون برای تحقق اهداف زبان آموزی، ارزشی و نگرشی، نگارشی، املائی، ادبی و مهارت های زندگی باشد تا دانش آموزان را برای زیستن متعالی و شناخت درست و دقیق زبان و فرهنگ و ادبیات میهن اسلامی آماده کند، مؤلفین و کارشناسان برنامه ریزی این درس باید تلاش بیشتری را به کار بگیرند تا محتوای این کتاب ها را پایه و اساس آموزش های بعدی مورد نظر قرار دهند (مهره چی، 1384).

از جمله دلایلی که به انتخاب کتاب فارسی منجر شده، این است که معلمان و دانش آموزان در طول هفته در حدود دوازده ساعت با این کتاب سر و کار دارند (با توجه به برنامه کتاب معلم) و دیگر این که در حیطه ی ادبیات فارسی، نویسندگان و شاعران زیادی، اندیشه ها و عواطف سازنده و خلاق خود را در اثنای شعر یا نوشته ی خود بیان کرده اند، زیرا حیطه ادبیات جایگاه خوبی برای بیان مسائل سیاسی، اجتماعی، تاریخی، اخلاقی، تعلیمی و... بوده است و هر یک از قالب های ادبی نقش بسزایی در روند رو به رشد آگاهی فکری و اجتماعی داشته اند.

بنابراین پژوهش حاضر درصدد است، به تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ی ابتدایی (بخوانیم و بنویسیم) از نظر میزان ارتباط آن با مفاهیم آموزش شهروندی بپردازد، تا مشخص شود به چه میزان برای آشنا کردن دانش آموزان در این کتاب ها با مؤلفه های شهروندی تلاش صورت گرفته است.

اهمیت و ضرورت

یکی از دغدغه های مفهومی و ذهنی بین المللی جدید در عرصه آموزش و پرورش طی چند سال اخیر مسأله آموزش مؤلفه های شهروندی است (آشتیانی و دیگران، 1385).

آموزش شهروندی هم یک حق است و هم یک اجبار است. هر شهروند از حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی خاص برخوردار است. آموزش شهروندی راهی است برای زندگی با یکدیگر که در آن فرد در مسئولیت اجتماعی جامعه خود مشارکت می کند، به عبارتی می تواند منافع خود را تشخیص دهد و برای دستیابی به آن تلاش کند (کدیور، 1382).

هر جامعه ای هر قدر کوچک یا بزرگ باشد، آداب و سنن، نمادها و نشانه هایی از ارزشهای ملی ویژه خود دارد و در چهارچوب این آداب، سنتها، ارزشها و سبملها است که روابط انسانی شکل می گیرد و رفتارها معین می شود. کودکان هر قوم در اوضاع و احوال اجتماعی خود در میان مردم با محیط خود، رشد می کنند و از راه تجربه و عمل با ارزشها، نمادها و سنت های محیط زندگی خود آشنا می شوند و حقوق مربوط به خود و دیگران را می آموزند (خمارلو، 1381).

در واقع برنامه درسی برای شهروندی دانش آموزان را ملزم می کند که متناسب با سن و رشد ذهنی و عقلی خود به توسعه دانش و فهم، مهارت های ارتباطی، مهارت های تحقیق و پژوهش بپردازند و در فعالیت های مختلف مشارکت فعال داشته و در برابر فعالیتی که انجام می دهند، احساس مسئولیت کنند (موندی¹ 2006).

آموزش دادن مسائل و مشکلات بسیار مهمی که هم اکنون در جهان وجود دارد مانند گرسنگی، بی خانمانی و مسائل بهداشتی، جنگ و... را می توان از طریق ابزاری چون کتاب درسی به دلیل متمرکز بودن نظام آموزشی و استاندارد و یکسان بودن آموزش و پیام های آن در کل کشور انجام داد. لذا این پژوهش بر روی کتاب های درسی دوره ابتدایی انجام می شود. زیرا این دوره مهم ترین دوره تحصیلی در تمام نظام های آموزش و پرورش جهان و از جمله ایران بوده، چرا که شکل گیر شخصیت و رشد همه جانبه در این دوره به میزان بیشتری صورت می گیرد. این دوره تکوین شناختی، زیستی و اجتماعی کودک است. بدین لحاظ توجه به آموزش ابتدایی از مهم ترین دغدغه های هر نظام آموزشی است و تلاش های اصلی سیاستگذاران و برنامه ریزان در کنار فعالیت های تربیتی و پرورشی، تقویت شالوده اصلی و اولیه در این دوره است که یکی از روش های موجود برای افزایش توانمندی های کودکان در سنین اولیه تحصیل، محتوای آموزشی است. محتوای آموزشی، در کنار سایر عوامل مؤثر همچون روش تدریس معلم، فضای یادگیری، ارتباط متقابل دانش آموزان، وسایل کمک آموزشی، توانائی یادگیرنده و محتوای برنامه درسی از جمله عواملی هستند که هر کدام به گونه ای خاص در یادگیرنده مؤثرند (گل محمدی، 1379).

آموزش و پرورش ابتدایی نقطه شروع حرکتی طولانی و مهم از زندگی انسان است و چنان چه به برنامه ریزی این مرحله از آموزش و محتوای مندرج در کتاب ها به خوبی توجه شود و اصول و معیار هایی صحیح به اجرا

¹mundi

در آید، گامی بزرگ برای تربیت انسان های مطلوب و شهروندی متناسب با جهان امروز و موقعیت های آینده او برداشته شده است. بنابراین کتاب های درسی یکی از عوامل اساسی در رشد و توسعه یادگیری شناختی کودکان در جهان امروز به حساب می آیند که تحلیل کتاب های درسی می تواند دست اندرکاران آموزش و پرورش را در اتخاذ تصمیم های عاقلانه هنگام تهیه کتاب درسی برای استفاده در کلاس ها توانا سازد(امام جمعه، 1376).

از سویی دیگر، عوامل متعددی لزوم توجه به تربیت شهروندی را در برنامه های درسی توجیه می کند از آن جمله می توان به تغییرات سریع سیاسی، مهاجرت های گسترده، وضعیت نامساعد اقتصادی، گسترش ارتباطات، جهانی شدن، حقوق بشر و محیط زیست اشاره کرد که هر یک از آنها می تواند به عنوان یک آسیب و چالش که دوام و بقا هر جامعه را تهدید کند باشد اگر بدرستی با عوامل فوق برخورد نشود نمی توان از این آسیب ها و چالش ها در امان بود پس ضروری است که در مقوله تربیت شهروندی تحقیقات بیشتری انجام شود تا تمام اصول، رویکرد ها، روش ها و اهداف برنامه های شهروندی به طور واضح مشخص و روشن گردد تا راه بر تدوین و اجرای برنامه های درسی تربیت شهروندی هموار شود(مجلل چوبقلو، 1387).

کشور ایران هم از این قاعده و قوانین مستثنی نیست و برای این که از این چالش ها و آسیب های اجتماعی موجود در کشور در امان بماند و انسجام سیاسی، فرهنگی و ملی خویش را حفظ نماید باید به مقوله تربیت شهروندی بیش از پیش توجه شود.

عوامل فوق الذکر اهمیت و ضرورت پرداختن به آموزش شهروندی را در کتاب های فارسی(بخوانیم و بنویسیم)توجیه می نماید و این تحقیق با آگاهی از این ضرورت انجام می شود.

اهداف تحقیق

هدف کلی

تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی در حیطه دانش و ارزش و نگرش ها و مهارت ها.

اهداف جزئی

1. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی(بخوانیم و بنویسیم)پایه اول ابتدایی درحیطه دانش و درک وفهم.
2. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی(بخوانیم و بنویسیم)پایه اول ابتدایی درحیطه ارزش ها و نگرش ها.
3. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی(بخوانیم و بنویسیم)پایه اول ابتدایی درحیطه مهارت ها.

4. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی در حیطه دانش و درک و فهم.
5. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی در حیطه ارزش ها و نگرش ها.
6. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی در حیطه مهارت ها.
7. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی در حیطه دانش و درک و فهم.
8. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی در حیطه ارزش ها و نگرش ها.
9. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی در حیطه مهارت ها.
10. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی در حیطه دانش و درک و فهم.
11. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی در حیطه ارزش ها و نگرش ها.
12. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی در حیطه مهارت ها.
13. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی در حیطه دانش و درک و فهم.
14. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی در حیطه ارزش ها و نگرش ها.
15. تعیین فراوانی کاربرد مفاهیم آموزش شهروندی در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی در حیطه مهارت ها.

سوالات پژوهشی

1. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه دانش و درک و فهم استفاده شده است؟
2. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه ارزش ها و نگرش ها استفاده شده است؟
3. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه مهارت ها استفاده شده است؟

4. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه دانش و درک و فهم استفاده شده است؟
5. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه ارزش ها و نگرش ها استفاده شده است؟
6. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه دوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه مهارت ها استفاده شده است؟
7. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه دانش و درک و فهم استفاده شده است؟
8. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه ارزش ها و نگرش ها استفاده شده است؟
9. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه سوم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه مهارت ها استفاده شده است؟
10. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه دانش و درک و فهم استفاده شده است؟
11. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه ارزش ها و نگرش ها استفاده شده است؟
12. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه چهارم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه مهارت ها استفاده شده است؟
13. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه دانش و درک و فهم استفاده شده است؟
14. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه ارزش ها و نگرش ها استفاده شده است؟
15. آیا در تدوین محتوای کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه پنجم ابتدایی از مفاهیم آموزش شهروندی در حیطه مهارت ها استفاده شده است؟

تعریف مفاهیم و واژگان تخصصی

- تعریف نظری:

آموزش: عبارتند از فعالیت هایی که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده از جانب آموزگار یا معلم طرح ریزی می شوند و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده به صورت کنش متقابل جریان می یابد (سیف، 1386).

شهروند: به شخصی اطلاق می شود که توانایی کار کردن با دیگران به صورت همکاری و پذیرفتن مسئولیت را داشته باشد و از طرفی هم زیستی مسالمت آمیز را در کنار دیگران تجربه نماید (کدیور، 1382).

آموزش شهروندی: در بر گیرنده ی آموزش دانش ها، مهارت ها و ارزش هایی است که با ماهیت و شیوه ها یی اداره ی یک نظام مردم سالاری مشارکتی، همخوانی و ارتباط دارد. این آموزش در عمل به عنوان وسیله ای برای پرورش احساس تعلق به جامعه و داشتن هدفی در زندگی برای جوانان مورد قرار خواهد گرفت. برنامه آموزش شهروندی بایستی هم اصلی خود را بر درگیر ساختن افراد در فعالیت های مربوط به حوزه ی زندگی اجتماعی قرار دارند. بدیهی است چنین آموزشی هم در درون و هم بیرون از مدرسه صورت می گیرد (ملکی، 1372).

دوره ی ابتدایی: به نخستین مرحله آموزش رسمی و همگانی اطلاق می شود و پرجمعیت ترین مقطع تحصیلی به شمار می رود (آقازاده، 1382).

محتوا: مجموعه مفاهیم، مهارت ها و گرایش هایی که از سوی برنامه ریزان انتخاب و سازماندهی می شود (ملکی، 1385).

تحلیل محتوا: به هر نوع فنی اطلاق می شود که در راه استنتاج منظم و عینی ویژگی های یک متن به کار می آید (ساروخانی، 1380).

کتاب درسی: به موضوع معینی از دانش که به طور منظم برای سطح خاصی از آموزش تهیه شده است و مانند یک منبع اصلی درباره مطالعه یک موضوع در رشته معینی مورد استفاده قرار می گیرد، اطلاق می گردد (شعاری نژاد، 1364)

• تعریف عملیاتی:

آموزش شهروندی: در این پژوهش منظور از آموزش شهروندی مؤلفه های آموزش شهروندی از دیدگاه آکسفام¹ می باشد.

با توجه به مطالعات مختلف به این مؤلفه های شهروندی از دیدگاه آکسفام به نقل از "منوچهری" سال 1386 می پردازیم.

مؤلفه های مربوط به حیطة «دانش و درک وفهم» (سنین 5-11 سال) عبارتند از:

1. عدالت و برابری اجتماعی
2. تنوع
3. جهانی شدن و وابستگی متقابل
4. توسعه پایدار
5. آموزش محیط زیست
6. صلح و جنگ.

¹Oxfam

مؤلفه های مربوط به حیطة «ارزش ها و نگرش ها» (سنين 5-11سال) عبارتند از:

1. احساس هويت واعتماد به نفس
2. تعهد برای مبارزه با بی عدالتی و نابرابری
3. احترام و ارزش قائل شدن نسبت به تنوع و تفاوت ها
4. علاقه مندی و نگرانی نسبت به محیط زیست و تعهد برای توسعه پایدار
5. اعتقاد به این که انسان ها می توانند تفاوت ایجاد کنند.

مؤلفه های مربوط به حیطة «مهارت ها» (سنين 5-11سال) عبارتند از:

1. تفکر انتقادی
2. توانائی بحث و گفت و گوبه صورت مؤثر و کارآمد
3. احترام به انسان ها و چیزها
4. توانائی برای مبارزه با بی عدالتی و نابرابری
5. همکاری و حل تعارض.

دوره ی ابتدایی: منظور از دوره ی ابتدایی پایه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم دبستان می باشد .

محتوا: منظور از محتوا، مطالب کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم دوره ی ابتدایی می باشد .

تحلیل محتوا: بررسی محتوای کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم دوره ی ابتدایی می باشد که درباره مفاهیم آموزش شهروندی باشد. در این بررسی ملاک های آموزش شهروندی آکسفام مورد نظر است.

کتاب درسی: منظور کتاب فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم ابتدایی که در که در سراسر کشور در سال تحصیلی 88-89 تدریس می شود.

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش